SAECULUM
Vol. 55, nr. 1, 2023, p. 119 - 129
Online ISSN 2601-1182

VINTILĂ HORIA, *DUMNEZEU S-A NĂSCUT ÎN EXIL.* DEZRĂDĂCINARE ȘI LITERATURĂ[1]

RODICA GRIGORE
Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu
rodica.grigore@ulbsibiu.ro

DOI: 10.2478/saec-2023-0009

Title: Vintilă Horia, *God Was Born in Exile.* Uprooting and Literature
Abstract: Vintilă Horia is one of the most interesting writers of the Romanian exile of the second half of the 20th century. His novel entitled *God Was Born in Exile*, published in 1960, explores the meanings of human uprooting under tragic circumstances and discusses exile (of the character and also of the author) as a tragic characteristic of mankind. Forced to live away from his native Romania because of the authoritarian regime imposed after 1945 in all Eastern European countries, Horia finds a symbolic version of his own life in Latin poet Ovid's exile imposed by Augustus; therefore the protagonist of the novel gradually turns into the author's *alter-ego*, being a lucid writer, completely assuming this painful uprooting and finding his true artistic identity precisely within exile, by the exquisite literary works he creates during the last years of his life.
Keywords: *exile*; *uprooting*; *fictional diary*; *resignation*; *initiation*;

„Trebuie acceptată perspectiva exilului pentru a ajunge, precum Radu-Negru, la resemnarea care nu este, în fond, decât o luptă mai dură pentru o alta, mai atrăgătoare și mai directă, dar de sfârșitul căreia depinde tot ceea ce este mai omenesc încă la om", scria Vintilă Horia în *Nota finală* a romanului său intitulat *Cavalerul resemnării*. Iar exilul reprezintă marea temă pe care o regăsim în majoritatea romanelor acestui scriitor, realitatea dezrădăcinării fiind situația fundamentală cu care se confruntă ori cu care trebuie să se împace mai toți protagoniștii operei sale, de la poetul Ovidiu exilat la Tomis din *Dumnezeu s-a născut în exil* la amintitul Radu Negru, sau la El Greco din *Un mormânt în cer*.

Romane ale plecării de acasă, ale dezrădăcinării, „ale rădăcinilor tăiate", după cum au fost numite de exegeți, aceste texte vorbesc despre transfigurarea unui „destin de blestem", simbolizat de inițierea lui Ovidiu odată cu întâlnirea cu învățătura creștină în timpul exilului său la Tomis, ori de „miracolul alchimic al transfigurării lui pictorului El Greco, în *summa* operei sale plastice, *Înmormântarea contelui de Orgaz*."[2]

[1] Acknowledgement: This work was supported by a grant of the Romanian Ministry of Education and Research, CNCS/CCCDI - UEFISCDI, project number PN-III-P3-3.6-H2020-2020-0160, contract no. 55/2021.
[2] *Dicționarul scriitorilor români*. Coordonare și revizie științifică Mircea Zaciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, vol. 2 (D-L), București, Editura Fundației Culturale Române, 1998, p. 532.

Monica Nedelcu considera că în romanele de maturitate ale lui Vintilă Horia (1915 – 1992) este evidentă, la nivelul personajelor, trecerea de la imagine și exterioritate la viziune și interioritate, fapt ce explică privilegierea de către autor a unei „narațiuni simfonizate în discurs monologic și jurnal apocrif", precum și „spiritualizarea peisajului".[3]

Pornind de la un interviu pe care Horia l-a acordat în anul 1986 revistei spaniole *Punto y coma*, critica literară a împărțit opera narativă a scriitorului în trei etape – cea dintâi fiind o literatură senină, a unei epoci fericite, elaborată până în anul 1944 (când autorul este încarcerat în lagăr de către germani), cea de-a doua, o literatură a adaptării (după eliberarea din închisoare, moment care, practic, marchează începutul lungului său exil) și cea din urmă, o literatură a echilibrului și a împăcării (anii în care Horia, stabilit pe rând în Italia, Franța, Argentina și Spania, se va redescoperi ca artist și ca gânditor).[4]

Romanul *Dumnezeu s-a născut în exil (Dieu est né en exil)*, publicat în anul 1960, la editura pariziană Fayard, relatează cei de pe urmă opt ani din viața poetului latin Ovidiu, exilat la Tomis, textul oglindind, simbolic, experiența autorului însuși, confruntat cu această realitate a dezrădăcinării, a întreruperii legăturilor cu țara natală și, mai cu seamă, cu limba maternă.[5] Cartea reia o idee a multor istorici ai secolului XX cu privire la motivul real al alungării lui Ovidiu de la Roma, probabil contactele apropiate ale acestuia cu cercurile neopitagoreice din capitala Imperiului (deci, nu doar poezia sa galantă care ar fi contribuit la coruperea bunelor moravuri). Filologul francez Jerôme Carcopino, citat de Monica Nedelcu, menționa el însuși, în studiile pe care le-a dedicat vieții și activității literare a autorului *Metamorfozelor*, aplecarea acestuia spre învățăturile discipolilor lui Pitagora, privindu-l pe Ovidiu drept „poet neopitagoreician".[6] Sensul textului rămâne înălțarea deopotrivă a protagonistului și a cititorului implicat la metafizic, la capătul celor opt ani de exil (relatați în cele opt capitole ale cărții), timp al suferinței și al asumării conștiinței dezrădăcinării, al confruntării cu sine și cu toate convingerile și credințele anterioare. Indirect, cartea pune în discuție și relația omului cu sacrul, ținând seama, pe de o parte, de politeismul romanilor, iar pe de

[3] *Ibid.,* p. 532.

[4] Vlad Dobroiu, „Quête identitaire et écriture de filiation dans Dieu est né en exil de Vintila Horia", în Intercâmbio, II, 4/2011, p. 150 (https://ler.letras.up.pt/uploads/ficheiros/10352.pdf., consultat la data de 31 octombrie 2022).

[5] Deși recompensat cu Premiul Goncourt pentru acest roman, lui Vintilă Horia nu îi va fi decernată prestigioasa distincție, căci cercurile de stânga din Franța (dar și reprezentanții României în Hexagon din perioada respectivă) au declanșat așa numitul „scandal Goncourt" („afacerea Goncourt"), acuzându-l pe scriitor de simpatii legionare și chiar de apartenență la Garda de Fier, pierzând voit din vedere atât faptul că Horia fusese destituit din diplomație și înlocuit din postul de atașat de presă pe care îl deținuse la mijlocul anilor '40 tocmai de guvernul legionar instalat la București, cât și amănuntul deloc lipsit de importanță că același Horia a fost deportat în lagărele naziste în perioada 1944-1945. (Cf. Monica Nedelcu, op. cit., p. 195.)

[6] Monica Nedelcu, „Un roman al exilului: între nostalgia spațiului pierdut și dorul metafizic", în Vintilă Horia, *Dumnezeu s-a născut în exil*. Traducere de Al. Castaing, revizuită de autor, postfață de Daniel-Rops, note biobibliografice de Ion Deaconescu, Editura Europa, Craiova, 1990, p. 198.

alta, de credința dacilor în Zamolxis, zeul unic a cărui religie îi împacă pe locuitorii de la gurile Dunării atât cu viața, cât și cu moartea. Confesiv și complex, asemenea majorității creațiilor narative ale lui Horia, romanul acesta demonstrează și o înțelegere profundă a funcției estetice a livrescului, asimilând fragmente importante din memoria culturală occidentală, reprezentând o veritabilă „lecție de stil artistic”[7], abordând tema exilului altfel decât se făcuse până atunci în literatura secolului XX. Astfel, exilatul Vintilă Horia scrie despre poetul Ovidiu, exilat la Tomis, locul unde acesta va experimenta o impresionantă renaștere spirituală, după ce va lua contact cu învățătura creștină și va asculta (apoi va medita la) relatarea despre nașterea lui Isus Hrisos, la rândul său născut în exil.

Diferența dintre cuvântul artistic și universul pe care acesta e menit să-l exprime se vădește mai cu seamă prin intermediul modului de luare în stăpânire, simbolic vorbind, a unei lumi noi și a realității exilului, dar și prin actul însuși al scrisului. Doar astfel noua lume în care au ajuns cei plecați de acasă poate deveni (și) a lor. Căci exilul face ca lumea să pară mai mare, ființa umană fiind silită să depășească granițele universului cunoscut până la un anumit punct al existenței sale, iar, după cum spunea Derek Walcott, vorbind despre propriul drum în viață, „exilul e o situație trăită de fiecare în parte și împărtășită de mulți.” Latura autobiografică a numeroase texte ce abordează tema exilului sau situația exilaților în lumea contemporană apare, astfel, drept una dintre caracteristicile de bază ale unui tip de literatură care, deși prezent în cultura universală încă din Antichitate, se redescoperă și se reinventează de-a lungul secolului XX. Iar în această tendință se înscrie și Vintilă Horia, prin toate marile sale romane. De altfel, scriitorul însuși considera că exilul său poate fi considerat „o adevărată formă de anahoretism, mai precis, urmarea unui proces de separare completă de tot ceea ce fusesem înainte”. Desigur, trebuie avută în vedere, în cazul său, și relația individului cu Celălalt, experiența identității raportată mereu la alteritate, dar și cea a viețuirii într-o anumită lume (și limbă – latina) puse în relație cu o alta (limba geților, pe care Ovidiu, în *Dumnezeu s-a născut în exil*, o învață la Tomis).

Semnificațiile diferitelor forme de dezrădăcinare au fost analizate de numeroși cercetători, Søren Frank accentuând importanța creației scriitorilor în exil, priviți drept martori ai unor experiențe umane esențiale. Astfel, secolul XX în ansamblu ar fi „o epocă a plecărilor, a despărțirilor și a rătăcirilor”, pusă sub semnul dezrădăcinării, „imaginea caracteristică a unui întreg veac.”[8] Însă istoria exilului și a exilaților e străveche, câtă vreme Ovidiu și Dante au fost amândoi exilați și, la fel ca, mai târziu, Vladimir Nabokov sau Milan Kundera, și asemenea marilor reprezentanți ai exilului românesc din cea de-a doua jumătate a veacului trecut, Emil Cioran, Mircea Eliade sau Eugen Ionescu, în vreme ce James Joyce a trăit un exil voluntar, considerând că dezrădăcinarea e situația care ar defini artistul adevărat, însingurat, mereu exilat până și de sine însuși. Dincolo de detaliile ce țin de stricta biografie a scriitorilor, esențial rămâne, în plan estetic, modul în care un

[7] *Dicționarul scriitorilor români*, ed. cit., p. 533.
[8] Søren Frank, *Migration and Literature: Günter Grass, Milan Kundera, Salman Rushdie, and Jan Kjaerstad*, New York, Palgrave Macmillan, 2008, p. 11.

autor și personajele pe care le creează fac față experienței dezrădăcinării și tuturor formelor exilului. Este acesta doar o realitate dureroasă, sau, în anumite condiții, poate cataliza activitatea artistică? Este, oare, exilul o anulare violentă a ordinii „naturale" a lucrurilor, sau face parte din „natura" umană, fiind, în plus, o condiție a lumii contemporane? Edward Said vorbea chiar despre exilul înțeles „ca frontieră simbolică între noi și ceilalți, un veritabil teritoriu al neapartenenței"[9].

„Patria e starea de a fi plecat", spunea Theodor Adorno, evidențiind realitatea omului contemporan, starea de provizorat înțeleasă drept semn disctinctiv al identității colective și element de bază al imaginației moderne. Iar această nouă realitate ce consacră neputința omului de a stăpâni forțele sociale, economice sau politice pe care el însuși le-a generat simbolizează asumarea condiției de exilat care devine, astfel, coordonată esențială a condiției umane. Nimic altceva decât situația poetului latin Ovidiu, ajuns la Tomis, așa cum este ea prezentată în romanul lui Vintilă Horia. Iar de aici rezultă și necesitatea cartografierii simbolice a exilului, despre care s-a discutat nu o dată, granițele fiind văzute ca „instrumente ale pedepsei și excluderii, indicatori ai deplasării, îndepărtării și nostalgiei."[10] Relația simbolică dintre exil și hartă este, în acest fel, confirmată – căci de la începuturile sale, de la anticul Ovidiu sau de la Dante, exilul a marcat în primul rând un fenomen de ruptură. Că era vorba, în cazul marelui florentin, despre o ruptură de politica statului sau, în cel al poetului antic, despre o ofensă adusă autorității imperiale, e mai puțin important, fundamentală rămânând separarea brutală de o realitate și de un teritoriu anterior, presupus ca definitoriu pentru subiectul implicat. Pascale Casanova vorbea, pornind de la aceste elemente, despre importanța „exilului intelectual", menționând importanța „strategiei de asimilare"[11] utilizate de diverși scriitori pentru a se integra în noul spațiu (fizic și cultural) unde ajung din diferite motive.

În acest context, ceea ce critica literară a numit „hartă exilică" definește condiția dezrădăcinatului și face, metaforic, legătura între un „aici" și un „acolo", între eu și el/ei, „măsurând sentimentul îndepărtării de vechile realități familiare."[12] Spațiul și reprezentările sale vor deveni, în acest fel, catalizatorul pentru noile experiențe ce vor fi dobândite în timpul exilului, apărând treptat și diferite modalități de evaluare a imaginii, locului și rolului exilatului atât în vechea sa lume, cât și în societatea unde ajunge. În *Dumnezeu s-a născut în exil*, poetul Ovidiu, ajuns la Tomis, într-o lume pe care inițial o consideră (aproape) barbară, va trebui să ia, simbolic, noul spațiu în stăpânire, apoi să se adapteze noii sale vieți, pentru ca, în cele din urmă, să trăiască aici experiențele definitorii ale existenței sale, cele care îl inițiază și fără de care nu ar fi simțit niciodată că a ajuns la matu-

[9] Edward Said, „Reflections on Exile", în *Reflections on Exile and Other Essays*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 2002, p. 175.
[10] Karen Elizabeth Bishop, „The Carthographical Necessity of Exile", în *Cartographies of Exile. A New Spatial Literacy*, edited by Karen Elizabeth Bishop, New York and London, Routledge, 2016, p. 1.
[11] Pascale Casanova, *Republica mondială a literelor*. Traducere de Cristina Bîzu, București, Editura Art, 2016, p. 257.
[12] Karen Elizabeth Bishop*, op. cit*., p. 7.

ritatea artistică și spirituală: „Lumea e plină de durere și viața trece prin oameni, ca vântul acesta, făcând să tremure trupurile și sufletele. Iarna e aici, vara n-a fost decât acea scurtă trecere luminoasă în care moartea poate fi primită cu împăcare. Nicpieri nimeni. Țărmul și apa sunt pustii. Numai pescărușii, ca să îndure acest climat și ca să dea glas vrăjmășiei locurilor. (*Anul al doilea*) [...] „Știu că am să-mi sfârșesc zilele printre Geți. Acum câțiva ani acest gând mă umplea de groază. Îmi vedeam sufletul rătăcind pe aceste meleaguri în tovărășia Medeei. Știu acum că sufletele noastre au o soartă diferită și că ele nu urmează itinerariul trupurilor după moarte." (*Anul al șaptelea*)[13]

Viziunea plurală pe care o dobândește protagonistul e determinată, așadar, tocmai de noul său mod de viață și de accederea la forme superioare de cunoaștere – deopotrivă a lumii și de sine. Astfel încât, pentru Ovidiu, experiența rupturii și îndepărtarea de acel „acasă" de la Roma, perceput, în primele zile la Tomis, cu nostalgie, fac ca personajul (care, să nu uităm, este nu doar un exilat, ci un scriitor exilat, protagonist al unei creații a altui scriitor exilat, care a ales să scrie despre exil) să nu mai încerce să înțeleagă doar „ce este noua lume, ci cum este ea organizată"[14], iar harta simbolică pe care o va desena prin *Tristele* și *Ponticele* pe care le elaborează aici nu încearcă doar să ofere o imagine cât mai exactă a universului geților, ci mijlocește și integrarea lui Ovidiu în acest univers, pentru a exprima noile realități spirituale pe care le experimentează aici poetul, fiind, altfel spus, mai întâi o înregistrare a inițierii personale și abia apoi un instrument de cunoaștere a realității exterioare.

Acest roman al lui Vintilă Horia exprimă deopotrivă experiența dureroasă a exilului și redobândirea de către protagonist a independenței sale intelectuale, pe care o pierduse în Roma imperială. Tocmai de aceea, *Dumnezeu s-a născut în exil* reprezintă o narațiune „gnoseologică" prin excelență.[15] Roman complex, de-a dreptul muzical în anumite fragmente, textul exprimă preocupări importante ale secolului XX, semnificând, fără îndoială, prin modul de tratare a temei exilului, și încercarea autorului de a oferi o explicație personală cu privire la existența umană, la omul contemporan. Sigur, cel puțin până la un punct, la fel ca și alte creații ale lui Vintilă Horia, precum *Cavalerul resemnării* (1961) sau *Persecutați-l pe Boetius* (1983), *Dumnezeu s-a născut în exil* poate fi citit și ca o „narațiune istorică"[16], scriitorul utilizând o serie de date precise, atestate de documentele vremii (perioada exilului lui Ovidiu la Tomis, explicațiile învăluite în mister ale relegării sale, operele literare pe care poetul latin le elaborează aici), dar aducând și numeroase

[13] Vintilă Horia, *Dumnezeu s-a născut în exil*. Traducere de Al. Castaing, revizuită de autor, postfață de Daniel-Rops, studiu de Monica Nedelcu, note biobibliografice de Ion Deaconescu, Editura Europa, Craiova, 1990, p. 26, 161. (Toate citatele de pe parcursul acestei lucrări vor fi preluate din ediția menționată.)

[14] Karen Elizabeth Bishop*, op. cit*., p. 10.

[15] Vintilă Horia însuși considera că modernitatea are nevoie de un roman „gnoseologic" (sau metafizic) (cealaltă formulă romanescă fiind „romanul reprezentativ" sau fizic), de natură a genera cunoașterea, pornind de la structurile consacrate ale poeziei sau tragediei.

[16] Gabriel Laguna Mariscal, „Vintila Horia: la recepción clásica como modo de creación de sentido en *Dios ha nacido en el exilio*", în *Estudios Románicos*, Vol. 30, 2021, p. 290 (https://revistas.um.es/estudiosromanicos/article/view/463041, consultat la data de 31 octombrie 2022).

elemente ficționale – de la personajele ce populează istorisirea, la însuși jurnalul (apocrif) al protagonistului.

Faptul că, odată ajuns la Tomis, Ovidiu alege să scrie și mai cu seamă să țină un jurnal care va deveni dovada profundei sale metamorfoze spirituale și a unei neașteptate inițieri îl definește pe protagonistul lui Vintilă Horia și, în egală măsură, așa cum s-a afirmat în studii recente, demonstrează capacitatea autorului (dublată de cea a personajului central al cărții) de a relata o coborâre simbolică în infern – din nou, pe de o parte a personajului, pe de alta, în plan metaforic, a autorului silit să se stabilească departe de țara natală – aspect influențat de marile cărți ale umanității, de la *Odiseea* lui Homer la *Eneida* lui Virgiliu ori la aventurile lui Orfeu, Tezeu ori Hercule.[17] Desigur, avem de-a face cu treptele unei inițieri, iar în cadrul multor astfel de experiențe prin care trec eroi celebri ai culturii universale, coborârea în infern reprezintă momentul esențial. Călătoria (călătoria lui Ovidiu pe drumul vieții, dar și călătoria sa prin literatură, până la descoperirea adevăratului nivel estetic mult dorit) subsumnează, de asemenea, drept etapă simbolică fundamentală coborârea în infern, iar Vintilă Horia trece toate acestea și prin filtrul propriei biografii, dureros influențată de plecarea definitivă din patrie, după eliberarea din lagărele naziste unde fusese încarcerat imediat după august 1944. Tocmai de aceea, protagonistul din *Dumnezeu s-a născut în exil* a fost interpretat de o parte a criticii literare drept un *alter-ego* al lui Horia însuși, întreaga carte nefiind altceva decât un foarte elaborat pretext pentru ca scriitorul să poată pune în scenă un rafinat dialog cu sine însuși, oglindind, prin frământările sfârșitului epocii lui Augustus tensiunile politice și sociale care au marcat mijlocul anilor ’40 în Europa și, practic, în întreaga lume. Reluând, parțial, și modelul lui Dante, cel care tocmai în exil și-a desăvârșit capodopera, Vintilă Horia va deveni cu adevărat scriitorul pe care îl cunoaștem doar trecând prin experiența exilului. De aceea, el va rămâne pentru totdeauna extrem de receptiv la suferințele, evoluția, inițierile altor mari exilați, de la Ovidiu însuși, cel care devine protagonistul unuia dintre cele mai cunoscute romane ale sale, până la Dante sau Enea.

Modelul esențial din acest roman în ceea ce privește coborârea în infern ar fi, însă, cel al lui Ulise[18], cel care, după rătăcirile de la încheierea războiului troian, face tot ce este omenește posibil (și chiar mai mult decât atât) pentru a se întoarce acasă. Ovidiu din *Dumnezeu s-a născut în exil* vrea inițial să se întoarcă la Roma, dar pentru un timp, după câțiva ani de exil, înțelege că acea casă pe care o visează, căminul spre care tânjește, nu e în capitala Imperiului, ci tocmai la Tomis, în modesta locuință unde își duce viața și unde se descoperă pe el însuși. Apropierea de Ulise e, însă, evidențiată și de o serie de detalii de finețe, căci Vintilă Horia știe foarte bine că acesta a fost nu doar marele călător și arhetipul celui care se întoarce acasă, ci și cel mai abil (șiret chiar) dintre ahei, mereu capabil de disimulare. Iar disimularea e caracteristica pe care Ovidiu vrea să o ducă la un soi de stranie desăvârșire în prima etapă a ședерii sale la Tomis, prin scrisorile ipocrite în care

[17] Alejandro Martinez Sobrino, „El descenso al infierno del Ovidio de Vintila Horia en la novela *Dios ha nacido en el exilio. Diario de Ovidio en Tomis*”, în *Evphrosine*, no. 44, 2016, p. 291 https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5828079, consultat la data de 31 octombrie 2022).
[18] *Ibid.,* p. 293.

imploră iertarea lui Augustus, doar pentru a reuși să revină la Roma, nu pentru că s-ar considera cu adevărat vinovat de ceva. De altfel, în *Triste* exegeții au identificat pe alocuri ecouri ale acestei atitudini, și exact de aici pornește Vintilă Horia, pe aceste detalii își întemeiază construcția lui Ovidiu ca personaj în cele dintâi luni (cei dintâi ani) ale/ai exilului: „*Tristele,* asa se va chema viitoarea mea carte. Voi continua să mint, pentru a-mi obține iertarea. *El* poate-mi va schimba locul exilului și voi putea trăi cândva într-o insulă grecească sau poate în Sicilia, lângă Postumus Agripa sau Iulia." Interesant este, de asemenea, că Vintilă Horia utilizează o foarte bine orchestrată strategie a intertextualității, introducând, în anumite fragmente ale romanului său, sintagme sau pasaje întregi din *Triste* sau *Pontice*. La fel procedase, cu veacuri înainte, Virgiliu, preluând de la Homer o serie de elemente sau de pasaje, pentru a da nu doar autenticitate textului *Eneidei* sale, ci și pentru a stabili legătura între epoci și personaje la un nivel cultural.

Modelul antic este evident la Vintilă Horia chiar în planul detaliilor, căci în cadrul călătoriei pe care o întreprinde Ovidiu pe teritoriul geților, depășind granițele stricte ale exilului ce-i fusese impus la Tomis, el se odihnește într-o livadă de meri, ascultă cântecul cucului și zumzetul albinelor, știut fiind faptul că atât cucul, cât și albinele au funcții simbolice în literatura și cultura vechii Grecii și Rome, elementele de referință atât pentru poetul latin, cât și pentru Vintilă Horia însuși.[19] În roman, lui Ovidiu, albinele îi aduc în minte muzica astrelor, iar cucul pare a da ecou propriilor gânduri și presentimente, pregătind visul simbolic pe care îl va avea (moment în care, în plan oniric, el se apropie de mama sa, apoi de Tiresias, profetul orb, în încercarea de a cunoaște viitorul și de a înțelege prezentul): „Între toate sunetele ascultate, zumzetul continuu al albinelor mă făcu să mă gândesc la muzica stelelor, pentru că, în unele clipe, dispărea în el însuși, înghițit de monotona lui persistență. [...] Cucul își trimitea chemarea de undeva, din fundul căii, o chemare asmănătoare sau poate ecoul celei dintâi, răspundea din apropiere. Petale albe căzură, ca niște fulgi mititei. [...] Îl întrebai pe Scoris: - E luna? - E livada de meri." (*Anul al patrulea*)

Semnificația tuturor acestor amănunte este că, în curând, Ovidiu va fi capabil să renunțe la vechile sale puncte de reper, descoperindu-și afinități din ce în ce mai profunde cu religia geților și cu credința lor nestrămutată în Zamolxis. Ulterior, protagonistul lui Vintilă Horia va rememora aceste întâmplări în jurnalul pe care îl scrie, accentuând el însuși, chiar dacă fără a înțelege pe deplin, acest simbolic drum spre străfundurile propriului suflet și, metaforic vorbind, această coborâre într-un infern populat de figuri cunoscute (fie în plan personal, fie cultural). Asemenea pădurii întunecoase în care ajunsese Dante, rătăcind calea cea dreaptă, Ovidiu realizează că lui însuși îi revine rolul principal în noua aventură în care e implicat și că numai de el ține să-și regăsească orientarea și, de astă dată, să-și aleagă punctele de reper corecte. Iar de acum încolo, deci, după visul pe care-l are în livadă, începe să se desprindă cu hotărâre de toate vechile obișnuințe (și credințe), întemeindu-și un nou sistem de gândire și construindu-se pe sine drept omul și artistul care visase întotdeauna să fie, iar la Roma nu reușise niciodată.

[19] *Ibid.,* p. 294.

Nu sunt, deci, întâmplătoare simbolurie thanatice și rău prevestitoare (cucul ori zumzetul albinelor), câtă vreme, odată cu această experiență, Ovidiu va abandona, simbolic, Roma, cu religia sa politeistă și cu artificialitatea distracțiilor fără număr ori a existenței facile. Iar în această clipă, se naște, practic, noul Ovidiu, trecerea prin necesara etapă a simbolicei coborâri în infern pregătind revelația pe care o avea avea el, apropierea de învățătura lui Isus și credința pe care și-o descoperă în „Zeul unic", după cum îl numeau însuși Pitagora și discipolii săi.

Iar faptul că Ovidiu nu reușește să stabilească în acel vis mult dorita comunicare cu cei pe care era încă tentat, rațional vorbind, să îi considere ai săi reprezintă dovada eșecului tuturor vechilor sale credințe în a-i mai oferi vreo salvare spirituală sau măcar un răspuns în încercarea de a soluționa gravele probleme de conștiință (și de viață) cu care se confrunta: „Maică-mea mă privea vorbindu-mi, iar eu mă găseam cu spatele spre intrarea peșterii. În spatele mamei mele, adevăratele întunecimi începură să se destrame în fața privirii mele, ca o ceață ce se desface sub bătaia unui vânt binevoitor. Mama vorbea, dar cuvintele ei alunecau peste urechile mele, ca picăturile de apă peste penele unei rațe." (*Anul al patrulea*)

Sigur că Ovidiu „nu respectă întru totul vechile rituri"[20] („uitasem să iau mielul și oaia neagră pe care trebuia să le sacrific deasupra gropii și n-aveam nici spadă, dar Tiresias nu putea să se-ndoiască de supușenia mea la legile prescrise, altfel cum aș fi ajuns până la el?", spune el), însă este evident că șederea în livadă, somnul și visul simbolic de aici pregătesc terenul pentru marea transformare (*metanoia*) pe care o va trăi poetul la Tomis. Exilul său aici devine, astfel, experiență inițiatică, uimitoare călătorie spre sine, trecând prin impresionanta și obligatoria coborâre în infern (și, deopotrivă, în tenebrele propriului suflet). De aici încolo, tot ce va scrie în scrisorile pe care le trimite la Roma va fi minciună, iar tot ce va scrie în jurnal va fi adevăr, dovadă, pe de o parte, a asumării întru totul de către Ovidiu a experienței disimulatului la nevoie Odiseu homeric, iar pe de alta, a deșteptării noii sale conștiințe – de ființă umană autentică, dar și de creator, de metaforic demiurg, capabil să reîntemeieze lumea prin cuvânt prin opera pe care o lasă în urma sa: „Elegiile mele îl vor face [pe Augustus] să spună Ovidiu e același, slugarnic și lingușitor, pot să-l iert și să-i aleg un exil mai blând. Dar el nu va cunoaște niciodată aceste rânduri, care vorbesc despre o schimbare înspăimântătoare. Nu va ști nicicând de darul pe care mi l-a făcut obligându-mă să sufăr. Și dacă cineva va descoperi vreodată aceste însemnări tăinuite, va putea să spună că a cunoscut adeăvrata față a lui Ovidiu." Ovidiu nu va muri, așadar, cu totul, putând, practic, rosti și el, cu vorbele din celebra *Odă* horațiană, „Non omnis moriar...", iar asta se va întâmpla nu doar datorită scrierilor sale din exil, cele mai autentice și mai viabile din punct de vedere estetic, ci și datorită noii sale credințe, care îi alungă spaima de moarte și îi alină teama de viață. Din acest moment, protagonistul romanului lui Horia își va reevalua atent întreaga operă literară de până atunci, fie că e vorba despre *Metamorfoze*, fie despre *Ars amatoria*, judecând-o cu luciditate și descoperindu-i / descoperindu-și chiar el punctele vulnerabile.

20 *Ibid.,* p. 300.

Marea călătorie pe care o face Ovidiu, la capătul căreia înțelege inadecvarea religiei politeiste a romanilor la noile realități cu care la început se confruntă, iar pe care, apoi, ajunge să le iubească, dezvăluie poetului latin că Zamolxis, divinitatea geților, nu este „doar un alt zeu, ci o reprezentare a Dumnezeului celui adevărat".[21] Un Dumnezeu adevărat care s-a născut, la rândul său, în exil. Însă această călătorie a protagonistului este dublată de o alta, cu consecințe cel puțin la fel de importante pentru devenirea lui Ovidiu, și anume călătoria livrescă pe care o regăsim de-a lungul acestui roman. Critica literară a vorbit, în acest sens, despre „încorporarea creatoare a izvoarelor clasice în *Dumnezeu s-a născut în exil*", fiind enumerate, pentru a ilustra afirmația, fragmente din *Tristele* și *Ponticele* lui Publius Ovidius Naso, puse în paralel cu secvențele textuale pe care Vintilă Horia le atribuie personajului său, Ovidiu cel exilat la Tomis, sau care reprezintă trimiteri la alte surse antice. Astfel, itinerariul urmat de poet pentru a ajunge de la Roma la Tomis, așa cum e descris în roman, este aproape identic cu cel prezentat de Ovidiu însuși, în prima carte a *Tristelor*. Apoi, Ovidiu adresează, în roman, o scrisoare regelui trac Cotis, solicitându-i ajutor și protecție, iar în cartea a doua din *Pontice* regăsim o epistolă poetică adresată numitului rege[22], iar exemplele pot continua, desigur, leit-motivul obsesiv fiind clima neprielnică a acestei zone, iernile aspre și vânturile puternice, care amenință sănătatea și așa destul de precară a lui Ovidiu.

Desigur, însă, că elementele cele mai importante ale romanului de față țin de capacitatea de ficționalizare a autorului, căci contactul lui Ovidiu cu preoții daci, călătoriile sale dincolo de granițele Tomisului, precum și (mai ales) cvasi-convertirea sa rămân neatestate de vreun document istoric. Aici, Vintilă Horia vorbește despre transformarea, prin credință, a unui om aflat într-o situație limită, despre descoperirea în spirit a puterii de supraviețuire, de curajul și de rezistența morale necesare pentru a face față tuturor dificultăților unei vieți departe de țara natală și de limba maternă – pentru a spune câteva lucruri esențiale despre exilații secolului XX, siliți de vremelnice regimuri politice autoritare să-și părăsească patria și familia. Nimic altceva decât reflectarea simbolică a situației cu care s-a confruntat autorul acestui roman la mijlocul anilor '40 ai secolului trecut. Nu va fi, deci, deloc întâmplător că una dintre preocupările majore ale operei narative, dar și eseistice a lui Vintilă Horia va fi explorarea semnificațiilor libertății (de alegere, de acțiune), unii exegeți considerând chiar că am avea de-a face, în cazul lui, cu modelul unui veritabil reprezentant al luptei pentru libertăți și drepturi a oamenilor zilelor noastre,[23] libertatea fiind, alături de exil, tema principală a întregii opere romanești și eseistice a acestui scriitor, Ovidiu din *Dumnezeu s-a născut în exil* fiind afectat mai întâi de pierderea libertății cuvântului, și abia apoi de expedierea forțată la Tomis.

Descoperirea credinței în Zamolxis și contactul cu creștinismul vor reprezenta pentru poetul latin nu doar renașterea spirituală și confirmarea inițierii sale, ci și redobândirea libertății, în cel mai deplin sens al cuvântului. Asemenea lui Ovidiu,

[21] Gabriel Laguna Mariscal, *op. cit*., p. 292.
[22] *Ibid.,* p. 293-294.
[23] Carlos Ruiz Miguel, „La contribución de Vintila Horia a la filosofia de los derechos humanos", în *Revista Prolegómenos – Derechos y Valores*, no. II/2017, p. 114-125. (https://minerva.usc.es/xmlui/handle/10347/17589, consultat la data de 31 octombrie 2022).

Vintilă Horia se va elibera de teroarea pe care o resimțise fie în lagărele naziste, fie sub spectrul regimului comunist ce amenința România, scriind acest roman, care capătă, în acest fel, o valoare dublă, vizând atât evoluția protagonistului, cât și pe cea a autorului textului. Dovadă, dacă mai era nevoie, a puterii cuvântului scris de a susține nu doar marile adevăruri dintotdeauna și de a depune mărturie despre bine și frumos, ci și de a aduce eliberarea spirituală personajelor create și celui care le imaginează, deopotrivă.

Bibliografie/ Bibliography:

Vintilă Horia, *Dumnezeu s-a născut în exil*. Traducere de Al. Castaing, revizuită de autor, postfață de Daniel-Rops, studiu de Monica Nedelcu, note biobibliografice de Ion Deaconescu, Craiova, Editura Europa, 1990.

Dicționarul scriitorilor români. Coordonare și revizie științifică Mircea Zaciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, vol. 2 (D-L), București, Editura Fundației Culturale Române, 1998.

Karen Elizabeth Bishop, „The Carthographical Necessity of Exile", în *Cartographies of Exile. A New Spatial Literacy*, edited by Karen Elizabeth Bishop, New York and London, Routledge, 2016.

Marcus Bullock, Peter Y. Paik (eds.), *Aftermaths. Exile, Migration, and Diaspora Reconsidered*, New Brunswick, New Jersey and London, Rutgers University Press, 2008.

Pascale Casanova, *Republica mondială a literelor*. Traducere de Cristina Bîzu, București, Editura Art, 2016.

Vlad Dobroiu, „Quête identitaire et écriture de filiation dans *Dieu est né en exil* de Vintila Horia", în *Intercâmbio*, II, 4/2011 (https://ler.letras.up.pt/uploads/ficheiros/10352.pdf., consultat la data de 31 octombrie 2022).

Søren Frank, *Migration and Literature: Günter Grass, Milan Kundera, Salman Rushdie, and Jan Kjaerstad*, New York, Palgrave Macmillan, 2008.

Gabriel Laguna Mariscal, „Vintila Horia: la recepción clásica como modo de creación de sentido en *Dios ha nacido en el exilio*", în *Estudios Románicos*, Vol. 30, 2021 (https://revistas.um.es/estudiosromanicos/article/view/463041, consultat la data de 31 octombrie 2022).

Carlos Ruiz Miguel, „La contribución de Vintila Horia a la filosofia de los derechos humanos", în *Revista Prolegómenos – Derechos y Valores*, no. II/2017 (https://minerva.usc.es/xmlui/handle/10347/17589 consultat la data de 31 octombrie 2022).

Edward Said, „Reflections on Exile", în *Reflections on Exile and Other Essays*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 2002.

Alejandro Martínez Sobrino, „El descenso al infierno del Ovidio de Vintila Horia en la novela *Dios ha nacido en el exilio. Diario de Ovidio en Tomis*", în *Evphrosine*, no. 44, 2016 (https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5828079, consultat la data de 31 octombrie 2022).

Ulf Olsson, *Silence and Subject in Modern Literature. Spoken Violence*, New York, Palgrave Macmillan, 2013.

Cornel Ungureanu, *La Vest de Eden. O introducere în literatura exilului*, Timișoara, Editura Amarcord, 1995.

Hong Zeng, *The Semiotics of Exile in Literature*, New York, Palgrave Macmillan, 2010.